

Iwan Bunin /1870-1953/ jest jednym z najciekawszych przedstawicieli rosyjskiej prozy realistycznej. W okresie pełnej dojrzałości twórczej pisarz prawdziwie pokazał ciemnotę i zacoftanie patriarchalnej wsi rosyjskiej, stworzył wiele oryginalnych typów chłopów rosyjskich. Twórczość prozatorska artysty, przestającą jego interesujący dorobek poetycki, stała się w znacznej części wielkim epitafrum dla umierającego światła dworów szlacheckich, utrwalonego w lakonicznych acz niezwykle sugestywnych miniaturach. Ważne są i inne tematy w twórczości Bunina. W sposób odkrywczy i psychologicznie pogłębiany pisarzon o miłości, odzwierciedlał najdelikatniejsze wloty uczuć, ale przede wszystkim po mistrzowsku przedstawiał nierozzerwane więzi człowieka z przyrodą. I od razu trzeba stwierdzić, że w twórczości Bunina przyroda nie jest ani tłem, ani statycznym obrazem, chociaż, być może i mistrzowsko namalowanym, lecz aktywną, dynamiczną siłą, despotycznie wkraczającą w egzystencję człowieka, określającą jego poglądy na życie, jego czynny i postępkę. Tak więc drogą głębokiego zrozumienia przyrody, praw nią rządzących Bunin osiąga jedność filozoficznego i moralnego stosunku do świata. Przyroda jest dla pisarza częścią lub - co chyba nawet wierniej odaje jego punkt widzenia - podstawą egzystencji. Od przyrody - według artysty - człowiek powinien uczyć się mądrości i harmonii. W tej wiecznym ruchu i odradzaniu się szuka więc pisarz praw i norm dla stosunków międzyludzkich.

Obrazy przyrody u Bunina są zawsze liryczne. Wyraźnie zauważalna jest w nich pisarska maniera innego rosyjskiego pejzażysty - Iwana Turgeniewa. Żyjący i tworzący w innej epoce historycznej, Bunin niezaprzeczalnie należał do tego samego typu pejzażystów co i Turgeniew. I ta właśnie śródokoworojsjska przyroda była dla niego przyrodą ojczyzny, podobnie jak dla autora "Zapisków myśliwego". I jego charakterystyczna zdolność znajdowania piękna w tym co najbardziej skromne i - wydawałoby się - powszednie.

W pierwszych opowiadaniach Bunina znajdują się wiele smutnych obrazów przyrody, jednak wszędzie dominuje jej piękno. Na jego tle brzydota i szarość życia człowieka są z jednej strony wyraźnie widoczne, z drugiej jednak, mniej rażą i nie odpychają. Owa brzydota zostaje wycofaną; to co piękne pozwala mieć nadzieję że brzydota przelstoczy się w dobro.

Konieczna jest ponadto uwaga, iż zachwycając się pięknem w przyrodzie, Bunin wcale nie jest skłonny godzić się ze złem w życiu. Pisarz, oczarowany przyrodą, widzi równocześnie, że jej piękno i doskonałość zakłócają smutki i brzydota świata to szczególnie na przykładzie fragmentu opowiadania "Katiuk":

"W stodole było chłodnawo i przytulnie. Z grębim jasnego wiosennego nieba w żagodną ciemność wlatywały jaskółki. Poranne słońce żagodne ogrzało ziemię i w dali, nisko tuż nad nią, po wiosennemu drżały delikatne opary".^{1/}

A dalej czytamy: "W pustej izbie powietrze było gorące i duszne. Przez małe, sklezione z kawałków, mętne szybki gorące promienie słoneczne padały na pokrzywione deski stołu, który tak samo jak okrychy chleba i żyżkę oblepił czaruny rój much".²

Pejzaż we wczesnej twórczości Bunina to nie tylko zwyyczajne szkice pisarza, z przejęciem pokazującego piękno ojczyzny pół i lasów, pragnącego odtworzyć panoramę miejsc, gdzie mieszkają i działa jego bohater. Pejzaż nie tylko podkreśla i wydatnia uczucia bohatera, lecz zarazem kształtuje człowieka i jego uczucia estetyczne.

W rozważaniach wzięta jest pod uwagę tzw. wczesna proza Bunina. Mianem tym określa się twórczość pisarza lat 1887 - 1905. Weźmy kilka opowiadań z pierwszego cyklu prozy Bunina, ze zbioru opowiadań pt. "Na koniec świata".

Oto tytułowe opowiadanie. Dużą i różnorodną rolę pełni w nim pejzaż. Przekazuje on i poetyczność przyrody ukraińskiej, i siłą wędz ludzi z nią. Jaskrawymi barwami opisany jest zmlerzach odchodzącego letniego dnia. Ostro kontrastuje z pięknem świata, spokojem w przyrodzie, tłem zrozpaczonego ludzi. Równie wyraźnie autor mówi o objętowości przyrody w stosunku do ludzkich zmartwień i cierpień.

"Ale co im, tym odwiecznym milczącym kurhanom do smutków i radości, jakichś tam istot, które przeżywały wgnienie i ustąpiły miejsca innym takim samym, ażeby znowu niepokoiły się i radowały, i tak samo bez śladu zniknęły z oblicza ziemi? Wiele mocujących w stepie taborów i obozowisk, wielu ludzi, wiele żalu i radości widziały już te kurhany".³ Już w tym opowiadaniu ujawnia się ta najważniejsza cecha stylu pisarza, którą jest umiejętność syntetycznego odczuwania przyrody, z pełnym bogactwem jej barw, dźwięków, z całą gamą jej odcieni.

wia. Jesienny dar przyrody - antonówki - jest symbolem bogactwa ojczyźstej ziemi. Taki jest sens buninowskich pejzaży w opowiadaniu, nierozłączny z bytem, kulturą i obyczajami odchodzącego świata. Krytyka skłonna była widzieć w "Antonówkach" cechy impresjonistyczne. Brano pod uwagę fakt, że autor pisze o osobistych odczuciach, wyczuwanych aromatach. Rzeczywiście, wyjątkowo "pachnące" opowiadanie "Antonówki" jest jakby bezpośrednio wywołane zapachem tych płodów jesiennego sadu. Pisarz przekazuje różne zapachy. Jest tu i "aromat" opadłych liści, i aromat słomy, "pachnący dym wisińowych gałęzi", silny zapach "grzybowej wilgoci" a także inne - zapach "starych mebli", "suśzonego lipowego kwiatu", "zapach dziegciu", miodu, i w końcu, główny aromat antonówek. Opowiadanie jest nasycone tymi jabłkowymi zapachami, a co za tym idzie i motywem pożegnania z przeszłością.

"Antonówki" otwierają nowy okres twórczości pisarza. Na przełomie stuleci, wraz ze wzrostem literackiego mistrzostwa Bunina zachodzi zawężenie jego pisarskiego horyzontu, przesunięcie akcentu z ostрых problemów społecznych na tematy intymne. Nowa maniera Bunina oprócz "Antonówek" widoczna jest i w innych opowiadaniach, takich jak: "Sosny", "Ruda", Nowa droga", "Mieliton". Można zryzykować stwierdzenie, że ów liryzm, intymność zbliżają te opowiadania do poezji Bunina. Proza ta osiągnęła zwartą formę i wyraźnie dyscyplinę słowa. Podporządkowała się wewnętrznej melodycie, przy czym charakterystyczne jest, że sam pisarz widział w swoich poszukiwaniach rytmu prozy jakby kontynuację wierszowania. Zmieniła się struktura jego opowiadań, a za nią treść, system obrazów, typy głównego bohatera. Liryzm, wczesniej upiększający głównie opisy przyrody, stał się teraz czynnikiem organizującym opowiadanie.⁸

I tak w "Rudzie" poprzez poetycki opis pór roku w małej ste-powej wiosce Bunin kreślił przed czytelnikiem wielką historię pańszczyzny. Prawie wszystkie chłopskie radości i smutki, wszystkie święta były związane z przyrodą. Nie przypadkiem więc ikona Matki Boskiej, patronki pól, ukazała się w stepie obok bladej brzozy. Chłopscy bogowie byli zrodzeni przez tę przyrodę, żyli według jej praw i zwyczajów.

Przez całe opowiadanie przewija się obraz brzozy, symbolizującej mądrość i piękno ojczyźstej ziemi. Drzewo, podobnie jak ludzie, przeżywało okresy kwitnienia i burz. Jak jesienny sad

w "Antonówkach", tak tutaj zmieniający się wygląd brzozy i łanu zboża tworzą poetycką atmosferę "Rudy". Wyniszczało zboże, zmuszała brzoza i opuszczają mieszkańcy swoją wieś, wyjeżdżając do miast lub przesiedlając się na Syberię.

Głównym motywem w opowiadaniu jest pożeganie z przeszłością, ale występują tu również rozmyślenia o nadchodzącym życiu. I stopy telegraficzne, i naruszający lesną ciszę pociąg, i ruda, której szukają w ziemi ludzie - oto sygnały nadchodzącego nowego życia, którego wiarzący w patriarchałny pejzaż niepokoi Bunina. Pisarza interesuje pytanie, co niesie ludziom urbanizacja i rozwój techniki.

To samo pytanie stawia Bunin w opowiadaniu "Nowa droga". W jego centrum znajduje się obraz drogi, symbolizującej historyczne drogi kraju. Pisarz nie neguje konieczności nowej drogi, oddziałującej się przed Rosją. Ale droga prowadzi nie tylko do jakiegoś nowego kraju, lecz i do nowego życia, którego podstawa nie są znane ani zrozumiałe dla autora. Głós przyrody, wiecznego świadka ludzkiego losu, wyraża te zwątpienia pisarza. Sosny i brzozy jakby mówiły nowej drodze:

"Idź, idź rosnącym się przed tobą. Ale czyż ty nie spowodujesz, że do nieszczęścia ludzi dołączysz się nieszczęście przyrody?"

Z cyklem "epitafiów" związane są tematycznie i techniką narracji dwa opowiadania z 1901 roku: "Sosny" i "Mieliton". Jeśli w poprzednio omawianych utworach pisarz mówił o odchodzeniu starej, patriarchalnej wiejskiej Rosji, to w tych opowiadaniach pokazuje postacie chłopów, ukształtowanych i wychowanych przez tę starą Rosję. Pisarz stara się zrzębić charakter rosyjski, wywodząc źródła jego cech z rosyjskiej przyrody i surowej rosyjskiej historii. Przy tym obraz chłopskiego życia ściśle związany jest z rozważaniami filozoficznymi Bunina o sensie życia oraz miejscu i roli człowieka w świecie.

Mieliton z tytułowego opowiadania i Mitrofan /"Sosny"/ są przedstawicielami tej zapadłej okolicy, gdzie jeszcze nie dotarła burzącyja cywilizacja. Wyrośli oni w lesie i żyją według jego praw. Nie przypadkiem więc dużo miejsca zajmują w obu opowiadaniach opisy przyrody. Rosyjski las, wiekowe sosny, bezkresne przestrzenie, długie zimowe noce, jesienna szota i krótkie lata - wszystkie te czynniki kształtowały rosyjski charakter, wpłynęły na jego cechy: pokorę i stateczność, życzo-

liwość i dobro, melancholię oraz to coś nieokreślonego, co pozwalało człowiekowi wieść taki spokojny i pustelniczny żywot.

W Ludziach, podobnych do Melitona czy Mitrofana, autor skłonny jest widzieć jakąś zagadkowość i tajemniczość.

Sam autor gotowy jest całkowicie poddać się urokowi przyrody, przyjmując mądrość życia ukrytą w ludowym poglądzie na świat. Najwidooczniej przejawia się to w "Sosnach". Fabuła opowiadania jest bardzo prosta. Pisarz opowiada o śmierci i pożrzebie człowieka Mitrofana, leśnego tropiciela. I właśnie na tej prostej kanwie rozgrywa się cały filozoficzny poemat o Ludziach, o rosyjskiej przyrodzie i rosyjskim życiu. W opowiadaniu królują obrazy leśnego ziąbu, śniegu. Śnieg i sosny towarzyszą Ludziom przez całe życie. Nie są to po prostu konkretne szczegóły tła. Realne detale stają się wykładnikiem całego życiowego układu. I znów przyroda jest źródłem ludzkich smutków i radości, źródłem poezji, obrzędów religijnych i wyjątkowego światopoglądu leśnych mieszkańców. Nawet kompozycyjnie podkreśla Bunin domniujące znaczenie przyrody: każdy rozdział zaczyna się i kończy opisem pejzażu, który z pozorną jest neutralną, malarsko obiektywną, ale dzięki całemu swemu poetyckiemu sensowi ściśle współgra z fabułą opowiadania.

Jako typowy mieszkaniec leśnej wioski pokazany jest Mitrofan. Nawet w jego wyglądzie czuje się smutek, wpływ sił przyrody, które uformowały i jego charakter, jego sposób myślenia, jego filozofię życiową. Mocnej budowy, lekki, zgrabny, żywy i żywiliwy, nosi on wszystkie najlepsze cechy człowieka rosyjskiego.

W finale opowiadania pisarz podsumowuje władający motyw poetywnego wpływu przyrody na człowieka. Właśnie przyroda przywraca człowiekowi utraconą wiarę w sens życia. Opowiadanie o śmierci Mitrofana kończy się apoteozą życia. Narrator, który niedawno przygnębiony był gorzкими myślaniami o sensie życia nad światłą mogiłą Mitrofana, teraz zmienia się, poddając się żywiołowi przyrody:

"I już o niczym nie chciało się myśleć.

Czuło się delikatny zapach śniegu i igliwia, przyjemnie było czuć się bliskim tego śniegu, lasu, zajęcy, które lubią obryzać wrode pędy choinek... Niebo pomalą zachodziło białą mgłą i obiecywało długotrwałą ciłą pogodę... Oddalony, ledwie słyszalny szum lasu, dyskretnie acz nieprzerwanie mówił i mówił o jakimś wlecznym, wzniosłym życiu..."

Konieczna jest w tym miejscu uwaga, że patos opowiadania przejawia się nie w mechanicznym połączeniu się z przyrodą. Jak wcześniej podkreślano, również i w tym opowiadaniu przewija się myśl o głębokim wpływie przyrody na człowieka: przyroda kształtuje prawdziwe charaktery, poetycki sposób myślenia i mówienia, wpływa na fantazję człowieka. I w końcu przyroda, według Bunina, posiada wielką siłę oddziaływania etycznego, ma zdolność upiększania ludzkich odczuć, przestrajania ich na wyższy ton.

Powyższe rozważania i przykłady prowadzą do wniosku, że w pejzażach Bunina, mających głównie realistyczny i psychologiczny charakter, widzieliśmy rozwinięcie elementów Turgeniewowskiej metody pokazywania przyrody. Metaforyka opisu staje się u Bunina bardziej złożona i wyszukana, percepcja przyrody w większym stopniu wzbogacona jest subiektywnymi uczuciami autora. Przyroda we wczesnej prozie Bunina to nierozdzielny z człowiekiem żywioł którego częścią jest on sam, noszący poezję, wieczną młodość, barwność, ale także będący niekiedy źródłem smutku i głębokiego tragizmu.

W rozważaniach nie zostały uwzględnione takie opowiadania, jak "Późną nocą", "Jesienią", "Zorza całą noc", "Nowy rok", "Głsza" czy "Mgła". W miarę narastania pesymizmu Bunina tuż przed wydarzeniem 1905 roku nie znaleźliśmy już u niego os-
9

trzech kontrastów między obrazami przyrody i opisem ludzkich przeżyć; zanika aktywny wpływ przyrody na człowieka. Zaczynają dominować pejzaże czarno białe, stare, gdyż pisarz na innej zasadzie buduje wówczas układ stosunków między przyrodą a człowiekiem - nie człowieka mierzy miarę przyrody, lecz przyrodę dostarcza do minorowo nastrojonego człowieka. Tak właściciel przyrodę dostarcza do utworach pojawia się w pewnym sensie nowy rodzaj układów: pisarz - bohater - opis - przyroda, które-
mu Bunin pozostaje wierny do końca swej twórczości, i który w niej odznacza się wyraźną oddzielną analizą.

Wracając do omawianego okresu twórczości Bunina, należy stwierdzić, że pisarzowi bliska jest Gogolowska zasada "malowania słowem", pragnienie by odtworzyć otaczający świat w całej gamie barw, tonów i odcieni. A na odzwierciedlenie ich Bunin ma nlewyceperpany zapas środków artystycznych. Charakterystyczne jest zastosowanie przez pisarza wielkiej liczby epitetów, głównie złożonych, rozbudowanych, oraz porównań.

Opisu reżysażki są dokładne, oryginalne, celne, często nieopodzielane. Owa dokładność, wreszcie precyzja, wielkiemu stosunek do rzeczywistości są wytkniętym tego, że Buniń przyciągał ogromną wagę do wrażeń, dźwięków i barw, ten sposób odczuwania przyrody zbliża go do Impresjonistów. Mimo to Buniń pozostaje realistą. Stworzone przez niego obrazy sąją obiektywną, głęboko prawdziwą wyumowę.

Tak więc przyroda rosyjska i przedrewolucyjna podzielnoscą rosyjska znalazła w Bunińcie więcej jednego w swoim rodzaju, I darc dozą, którą wcześniej przeszli Dinczew, Rożński, Żet i inni. mistrzowie słowa, Buniń dzięki swojemu darowi pogłębienia, estymacji tego co chwiałowe i nietłwałe, ustępuje się naśladowania. Jako reżysażysta pozostał zawsze artystą wyjątkowym, a jego mistrzostwo w malowaniu reżysażki odętało bardzo dużą rolę w stworzeniu swoistej metody przyrody.

Przypisy

1. I. Buniń, Gramatyka młodości i inne opracowania, "Ozytelnik", Warszawa 1972, s. 30; przekład Irenej Ważkowskiej.
2. Ibidem, s. 35.
3. Ibidem, s. 50 przekład Seweryna Rollaka.
4. Fragmenty utworów, jeśli nie podano inaczej, cytuję w tłumaczeniu Własny - L.G.
5. I. Buniń, Gramatyka młodości i inne opracowania, s. 44; przekład Seweryna Rollaka.
6. Ibidem, s. 50.
7. Zobacz: W.N. Afanasjew, I.A. Buniń. Oczeki twórczości, Izd. "Proswieszczeniye", Moskwa 1966.
8. Zobacz: L.W. Krutikowa, Proza J.A. Bunińa nasza XX wieku /1900-1902/, Uez. zar. LGU Nr 355. Serija filologiczno-śkich nauk, wyrusk 76, "Russkaja literatura XIX-XX wiekow". Izd. LGU, 1971.
9. Zobacz: A.A. Wołkow, Proza Iwana Bunińa, Izd. "Moskowskij Raboczij", Moskwa 1969.

Р е з у м е

W XIX wieku w rosyjskiej poezji, zatem i w prozie пейзаж проходил сложный путь. Это переход от романтизма к реализму.

Как будто еще совершенствуется предшествующее бурное романтическое поэзия, ее объектность. Пейзаж становится значительным философским. Это свойственно творчеству Ивана Тургенева, Льва Толстого, Антона Чехова и других писателей той поры, но прежде всего изобретением природы в произведениях Ивана Бунина.

Это действительно. У него видится как ценность самостоятельная, интимность, появляются описания с двумя днями, в которых повесть материальная явления и их блеск изнутри создают ткань произведений. Пейзаж у Бунина не только музыкальная инструментальность, в описании природы цельная система отношений человека и природы, человека и общества, стройная концепция, по которой можно судить о смысле жизни и понимании писателя.

Иван Бунин является одним из крупнейших мастеров русской реалистической прозы. В творчестве писателя-реалиста предельно открыт талант и кокетство старой деревни, созданы неждано своеобразных, запомнившихся характеристик русских крестьян. Значительны и другие темы в творчестве Бунина. Проникновенно писатель художник о чуждом даре любви, отражает тончайшие движения души, но прежде всего он неповторимо передает чувство неразрывного слияния человека с природой.

Природа воплощает для писателя радость, познание, вечную молодость, или же является источником грусти и глубокого трагизма. В ней находил он больше сопереживания, видит отражение жизни человека, в ней чувствует незаметное, почти неумовимое на первый взгляд очарование.

Бунин, как может быть, никто из русских писателей, знает природу своего Поместья, слышит и ощущает ее во всех переходах и изменениях. И действительно только бесконечно чувствую живую связь с природой, могло уметься издежать эпитонства, кля путем, по которому уже раньше прошли Лютчев, Фет, Подынский и другие художники слова, а также сыграть очень большую роль в становлении определенного творческого метода предопределения.